

20
37
Ернест Томсон Сетон

Пінистий

АБО: ЖИТТЯ Й ПРИГОДИ ДИКА

—ooOoo—

З англійського переклав
ВІКТОР КУПЧЕНКО.

ВИДАВНИЦТВО І ДРУКАРНЯ
СО. ВАСИЛІЯН.
МОНДЕР, АЛБЕРТА.
1936.

Ернест Томсон Сетон

ПІНИСТИЙ

АБО: ЖИТТЯ Й ПРИГОДИ ДИКА

—ooOoo—

З англійського переклав
ВІКТОР КУПЧЕНКО.

ВИДАВНИЦТВО І ДРУКАРНЯ
О.О. ВАСИЛІАН.
МОНДЕР, АЛБЕРТА.
1936.

Друковано 1000 примірників.

Накладом
„Бібліотеки Добрих Книзок“.
Мондер, Алберта.

НА ЛЕГОВИЩІ

В лісах Південної Вірджинії жила собі звичайна, гострощитинна льоха: довгонога, довгорийка, сильна в лопатках, здорова в клубах, з твердими й дужими боками, зоружена в гострі, білі кливаки, які — хоч і короткі — були досить небезпечні й коли який пес відважився стати з нею до боротьби, вона тими кинджалами завдала йому такі глибокі рани, що той потім ніколи не відважувався з диком ставати до бою. Льоха та блукала лісами в околиці маєтностей фермера Прунтія. Зимою ж, коли ні в лісі ані на полі не було що їсти, вона боязко й тремтячи закрадалася на Прунтієву обору, де було подостатком ріжної їжі й де сходилися многі роди лісових мешканців, щоб похаласувати з нагромаджених достатків багатого фермера.

Рання весна прогула. Наближалось літо. Про нього звіщала жовтобрушка й червоношийка, політуючи й поскакуючи весело по життєдайнім полі; про нього сповіщували квітки, що закосичували низькі узберіжжя.

Тепер Гострощїтинниця непевна за себе. Вона, кліпаючи очима обрамованими білими рісницями, витягнулася зпід хліва й поволочилась у сторону лісу. Обнюхуючи пильно землю, вона поминула недїткнену купу кукурудзи, яку також нюхнула; оцю кукурудзу вчора ще вона була б пажерливо халасувала. Одначе тепер вона непевна за себе, тому спішиться до мети. Йде скоренько й занепокоєно понюхує шлях, кудю простує. Тепер дісталася до відноги потока й тут смашно напилася води. Все ще простуючи в своїм напрямку, вона перебрила потїк і потяглася в лїс. Затрималась, насторожила вуха, хвиїлину послухала, оглянулася раз, потїм ще раз, тепер змінила свій напрям, перебрила потїк ще два рази — так, два рази — це на те, щоб змити можливу погоню ворога, — і знов попрямувала в глїб лїсу. Вона йде далї й далї, аж гень далеко, в гущавинї знайшла виверт; був це величезний стовбур, вирваний бурею разом з корїнем, який лежав тепер на землі, як

мертвий велитень. Вона вже була тут перед тим, — на це вказує постіль зі шару сухого листа й трави. Цю постіль вона уважно обнюхала, добре перевірила, тут і там поправила й відійшла в ліс призбирати ще трави та листя.

Зашелестить що на землі між кущами, струтить що вітер з дерева, чи покотиться листок підозріло — вона вже насторожила вуха, піднялася на задні ноги, глядить і надслухує, чи не наближається небезпека. Боязка, осторожна, але звихається скоренько, готуючи леговище.

Раз чи двічі вона віддалилася від леговища, але за кожним разом верталася й лягала неспокійна в мягку постіль, яку так старанно вистелила.

О, життєдайна природо! Якими дивними законами обдарив тебе Творець всесвіту! Ти, що кладеш свою важку руку на материнство в людських оселях, де поміч є близько, — яка ти добра, яка ласкава для мешканців лісу, для дикого звіря, що самотно стає перед обличчям родиння! Ти даруєш дикому звіреві так легкість породу, як і його скорість.

На сході забагровіло, зарожевіло, зазолотилося, а накінець на крайнеба викотилося ясне сонце. Воно розкинуло свої благосійні промінні небесами й зем-

лею, заглянуло всюди й усюди сійнуло своїми добрими й величними благами. Воно теж заграло на рожевих тілечках маленьких дрібняток, що тулилися коло своєї гордої матері, що лежала перед ними, як жива твердиня, охоронюючи їх перед світом.

Молоде життя завжди красне. А ті, що змальовують свиней, як звірят з поганими норовами, брудних і неохайних, зчудувалися б якби побачили дитячу красу, а з тим незмірну любов матері. Вона кохає їх абсолютно цілим іством своїм. Вистарчить подивитися на одну маленьку сцену, щоб переконатися скільки тут краси, скільки материнської любови, скільки відданости. Ось дрібнята вже мають владу в своїх ніжках і настільки дужі тілом, що можуть піднятися. Вони встають і спинаються на ту життєдайну скелю. Там знаходять, чого їм треба. І ось ви бачите подвійний шар задертих рожевих носиків, що приссалися до матірнього лона і цмокають задоволено. А матір впивається коханим вдовіллям і солодкою розкішшю.

Поки вони ще не всілі ходити за нею, вона шукає нагоди, щоб висмикнутися на хвилинку, аби знайти для себе потрібної

їжі та питва. Одначе вона ніколи не відходить задалеко, а лиш до такої віддалі, щоб завжди бути при своїх вразі небезпеки.

Підчас зими її життя зосереджувалося біля фармерської обори, там, де багато двоногого й чотириноного “народу”. Але тепер, коли її дрібнята могли вже бігати, в неї повстало бажання відвести їх як можна далі в ліс, як можна подалі від поганого ока.

Так вона помаленьку й подавалася в глухий ліс. А жваве й рухливе товариство бігало, перекидалося й котилося сюди й туди, встромляючи свої риєчки сям і там. Вони все непосидючі, вони все шукають, розглядають, рознюхоють, розсліджують і — вчаться. Ростуть скоро і ще скорше запізнаються з лісовим царством і з його рослинністю: яка всна на вигляд, яка на запах.

То була травнева пора. А в тім часі є величезна кількість річей, що їх можна споживати. Кожна маленька рання цвітка має цибульковий корінець, що є добрий для корму. Теж кожна ягідка дає свій пожиток свині. А коли трапляється, що якась із рослин є трійлива, то Мати Природа вкладає в неї якусь кількість пога-

ного запаху, або надає їй дивний смак, або ще більше — зодягає її в гострі колючки, а це все перестерігає розумних диків, і їхні завжди рухливі й чуткі пятаки відкидають такі небезпечности.

На цім мати добре розуміється й цього пильно навчає своїх дітей. Вона рие, те їсть а те відкидає, а вони бігають за нею, обмацують, обштуркують і обнюхують сливе кожду річ.

Одно з її кругленьких діток, рухливий пацючок з рижою щітинкою, відкрив нову сензацію.

Мама рила, а дрібнята бігали кругом неї, досліджуючи й запізнаючися зі всім, на що тільки натрапили. Цей рижоголовий пустун, котрий опісля дістав імя “Пінистий”, пустував найбільше. Аж ось якесь дивне, грубе, оперезане жовтими биндами сотворіння, злетіло бзизчачи на землю й сіло собі на сухий листок біля рийки Пінистого. Він повернувся і штуркнув те невидане диво своїм рильцем. І зараз почув — ах! що він почув, він не годен зрозуміти, одно лиш знав, а це те, що його пятак страшенно запекла. Він коротко сквікнув і полетів до своєї мами. Його коротенька щітинка наїжилась і він став скоро чвякати своєю лисячою мор-

дочкою, на устах якої зашумувалася біла піна. Ця пригода з Пінистим сталася в день. Через ніч біль пройшов і Пінистий вже не терпів, хоч і запам'ятав собі це немале диво.

Вони вганяли по лісі вже тиждень або й більше, як нараз сталося щось таке, що повернуло думку матері в цілком інший напрямок. В недалекій віддалі залунали голосні переклики, які — здавалося — наближувались сюди. Мати зрозуміла добре, що це надходять люди. Людські голоси були їй давно знакомі, ще з часів її перебування на фермерській оборі, й голоси ці обіщували тоді їжу для неї. Одначе в цю хвилину вони звучали для її вуха дуже неприємно, бо вона думала про спокій і безпеку своїх молодих. Ті людські голоси можуть тепер нести з собою нещастя. Тому вона скоро обернулася й й пустила низом глухе горляне “р-р-о-х!” Цей звук здригнув кожний нерв у молодих і вони перестрашено збилися коло неї. Коли вона пустилася в противний напрям, її молоді послушно, тихо й беззвучно, як відділ військової стежі, що втікає перед небезпечним ворогом, подалися за нею, а Пінистий зараз при маминім хвості.

Це був маленький випадок, але він

став зворотною точкою в житті матері й її дрібнят, бо вони від тоді вже були так далеко від людських жилищ, що вже більше не чули людського голосу.

ЛІЗЕТА Й МЕДВІДЬ

Лізета Прунтій була вже велика дівчина; їй було тепер тринадцять років віку, й вона відважно мандрувала лісами й горами. Місяць червень зі своїми благами й солодкими суницями вітав над околицею й утішав молодь. Він виманив Лізету з дому й заманив її в ліс.

Чому то так мається, що ті ягідки он там подалі — кращі й зріліші тай більше їх, як тут, довкола нас? Чомусь то так є, тому Лізета підбігала й підбігала — все далі й далі, бо он там, кілька кроків подальше суниці кращі, як під її ногами. Так вона й зайшла в глибокий ліс, далеко від дому, дальше, як коли небудь перед тим. Жовна заковтала в дуплясте дерево. Ой, яким гомоном відбився той стукіт! І Лізета задержалася, відчинивши уста. Нараз, як вона, дивуючись, гляділа на пташку, почувла ще один згук, відмінний від стукоту жовни в дупло. То було щось, немов би хтось позіхаючи рикнув: “Овв!” Куці розгорнулися, а на полянці появилася величезний чорний медвідь.

В жахливім перестрашу дівчина скрикнула: “Ах!” Медвідь зупинився, піднявсь

на цілу височінь і станув на місці, випускаючи зі своїх кремезних грудей то довші то коротші згуки: “Г-у-у-у!” Бідною Лізетою заволодів перестрах: вона не мала сили ні обізватися ані поступитися з місця. Стояла як укопана й без духу й руху гляділа перестрашеними очима на велику потвору. Так само стояв медвідь і зі свого боку глядів на Лізету, часто погукуючи.

В цій незавидній хвилині повстав ще один лісовий грохіт. Але цей був страшний, переразливий, промикаючий вуха, стинаючий кров у жилах. За тим грохотом посипалося багато малих, дрібних. “Наступає на мене ціла череда медведів”, мигнула думка в голові Лізети, але дівчина не мала сили рушитися. Вона тільки повернула свої очі в сторону, звідки нісся страшний вереск. Туди ж повернувся й величезний звір.

Лізета побачила, як висока трава захиталася й на поляну вийшла — не череда медведів, але стара Гострощитинниця, льоха, яку вона пізнала, а якої давно вже не бачила на оборі між клунями та хлівами в господарстві її батька. Ця Гострощитинниця вела з собою цілий гурток потомства.

Дуже рідко коли медвідь кидається на молодих, коли вони при мамі, але й дуже рідко коли оминає він нагоду покоштувати свинини. Чорний великан пустився на всі чотири й заатакував стару з її дітворою.

Ринув страшний воєнний грохит льохи, грохит, який наганяє жах усякому творінню, крім хіба медведя, — бо за тим грохотом є гострі кинджали, сильні щелепи, неподатні ноги, кріпкі, покриті подвійною шкурою й грубою верствою гострої щитини боки, і — серце всевідданої матері.

Вона заняла позицію й станула рішучо проти ворога, щоб у кожнім менті бути готовою відбити атаку. Її дрібнята, стиха голосячи, збилися при одним боці матері, а декотрі позалазили аж під неї. Тільки малий Пінистий стояв дещо оподалік і, задерши голову, слідив рухи страшного ворога.

Навіть медвідь не легковажить боротьбу дика, коли той вдатку ще боронить своїх молодих. Тому він почав обходити гурток свиней довкруги, тоді як льоха безперестанно поверталася за ним так, щоб усе бути чолом до ворога. Вона незамітно посунулася задячки під грубий густий кущ і так забезпечила свій зад а також боки. Для медведя осталося насту-

пати тільки з фронту. Він став маневрувати: то там він скочить, то там заскочить. Вона ж усе повертається до нього. Медвідь шукає способу як наблизитись до льохи, бо вона все проти нього і в безпеченій позиції. А зуби її великої морди клацають, а вони гострі, а щелепи страшні. Ні, — дик це не жарт!

Медвідь вергонував собою до льохи і стримавсь! Страшна, всеготова, всевіддана, все чолом до ворога, вона побачила, як медвідь завагався й подався взад. Тепер нагода для неї! І вона вдарила. Зі страшним вереском ринула як фурія й черкнула ворога гострими кинжалами, залишаючи на ньому довгу червону бинду. І в тій хвилині вхопила його за лапу, щоб розтерти її в своїх щелепах. Але медвідь уже звалився на неї і всі шанси перейшли на його бік. Він грянув її страшним п'ястком по голові, він черкнув многими пазурями по її тілі, він зляпав у свої зуби її ногу, він обняв її в свої смертельні обійми — і її віддих заперся; тепер його задні лапи розривали живіт і висотували звідтіль утробу жертви.

Як жорстока боротьба доходила свого кінця, Лізета опам'яталася; вона зірвалася з місця й побігла додому.

ЗНАХІДЧА

“Ой, тату, то було щось жахливе! Зараз біля потока Когар! Я зараз можу вас туди повести!”

Батько взяв у руки рушницю, свиснув на хортів, тай подався на місце, де відбулася страшна сцена. Лізета напереді. В недовгім часі виправа прямувала вже поміж густі купки червоних суниць, що розкинулися по узбережжю потока Когар. У повітрі над околицею кружляли маєстатично бузарди. Лізета й батько знайшли скоренько місце побоевища. Там лежала стара Гострощітинниця, роздерта й частинно надїджена. Круг неї лежали порозбивані поросятка. Кожне з них дістало лиш один тяжкий удар п'ястука й тепер лежало розторощене.

Прунтій, відкриваючи один жахливий образ по другім, сердито кляв, а Лізета плакала. Нараз пес, підбігши під один куц, став завзято брехати. Коли Прунтій підійшов до пса й заглянув у середину куца, побачив мале поросся, яке завзятущо напнулося, наїжилось і войовничо стояло напроти пса, готове стати в самообороні; воно чамкало мордою, а з ро-

та вилітала біла шума; від часу до часу поросся сквікувало не то зі страху, не то визиваючо.

“А ось один залишився! Здоров був, небоже!” закликав батько. “Чи не козак із нього!” і в хвилині, як пацючок держав свою позицію перед ворогом, батько нахилився ззаду, вхопив його за задню ніжку й підніс. Порося забилося, заквачало перестрашено, але дужа рука понесла його і вкинула в мисливську торбу.

“Мій бідняга! Який же підраний його писочок! Він певно дуже голоден! Боюся, що він ще замалий, щоб жити без матері,” — говорив батько до своєї доні.

“Таточку, подаруйте мені його! Я його вигодую!”

І так Лізета стала правною власницею малого Пінистого.

Прунтій узяв величезний медвежий капкан і поніс його на побоевище. Там наложив його біля трупа дика. Але одинокє, що на ньому зловилося, то був нещасний бузард. Когарський медвідь не був з тих, щоб датися здурити такою простою штукою.

Бузарди, комахи, дощі, трава й пахучі квітки затерли слід страшного морду...

ПОРОСЯ, КАЧА ТА ЯГНЯ

Бідний мій Пінистий! Який він заголоджений та опущений, і яке його рильце пірване! Той медвідь мусів його добре царапнути лапою, — лиш не засягнув багато.

Пінистий не знав, що в Лізеті дістав він собі опікуна, тому злосливо й визиваюче чамкав своїми нешкідливими устами в хвилині як Лізета мила його зранений носик і як клала його в деревляну скриньку, що на деякий час мала служити для нього домівкою. Вона принесла для Пінистого в полумисочку молока, але він не знав як його їсти. Минали години, а він усе сидів нерухомо, в страху й розпуці. Опісля прийшла Лізетина нянька з пипковою фляшкою. Пінистий кинувся, заквічав. зачамкав устами немов стаючи до бою, але дужі руки схопили його й обвинули в простирало. Як він безпорад-

но квічав, в його відчинений рот залізла тепла, солодка пипка. І він не міг більше супротивитись, лиш ссав так завзято, як немовля. Потім заснув довгим і солодким сном, якого так дуже потребував.

Пінистий зразу знав Лізету лиш як велику, небезпечну річ і ненавидів її. Однак такі відносини не тягнулися довго. Бо то був дуже понятливий пацючок. Заки ще його хвіст виріс так, що його кінець міг закрутитись догори, він знав уже, що “Лізета” означає “їжа”. Тому, як вона надходила, він скоро схоплювався, щоб її привітати. Пізніше він відкрив нову тайну, а це, що він — як захоче — може Лізету, то є “їжу”, покликати до себе, як заквічить. Раз відкривши цю тайну, він уже її не занедав, але вправляв свій голос щоденно, так, що його ревіння з кожним днем все було дужчим і звучнішим.

По тижневі дикість Пінистого пройшла. Тепер його переведено до клітки в стайні. За місяць він усвоївся, як домашній кіт. Людей уже не боявся, а навіть дуже любив. Задрапнення на рийці загоїлося, хоч лишився поганий знак.

Як він цілком усвоївся, його випущено на двір і він свобідно ландав усюди, хоч найбільше бував на оборі. Бігаючи по

дворі, він запізнався з качатком і ягнятком. Спершу ставився до них недовірливо, але коли увіривсь, що вони чесні сотворіння, поєднався з ними й навіть разом з ними спав.

Обора була знаменитим місцем для пустування. У високих бурянах Пінистий міг доволі рити або виправляти збитки над своїми товаришами, або ховатися від Лізети. Бувало так, що вона вийде й кликне: “Пінистий!”, а він уже й скрився в бурянах. Не маючи відповіді від Пінистого, вона йде шукати його. Коли нарешті його відкриє, він моментально зривається з місця і, хрюкаючи весело, вганяє довкола, як пес, вихоплюючись кожний раз зпід рук Лізети, як тільки вона доторкнеться його. Накінець змучений, тяжко дишучи, він піддається в надії, що його пістунка почухає його по спині.

Багато цирків між іншими інтелігентними звірями, показували людям також добре витренованих, розумних свиней, яких умові й фізичні здібности вони потрапили прекрасно розвинути. Правда, є багато свиней тупих. Одначе є між ними такі, що можна їх поставити на перше місце найпонятливіших звірят.. Найнижче-понятливі свині є домашні, ті, що їх люди виховали для мяса.

Найвище розвинений інстинкт самозбереження є у диків, що живуть самі працюючи на себе, що боряться за власну їжу й за життя.

Розумний природник міг би легко пізнати в малім Пінистім високу інтелігенцію. Він між іншим розвинув силу свого рода гумору, знайшов способи як приподобатися окруженню. За ці його прикмети здобув Лізетину прихильність.

Лізетин батько навчив свою доню штуки свисту. Тим свистом вона кликала Пінистого. Очевидно він не завсіди повинувався своїй пані; він слухав її лиш тоді, коли в його голові не було якихсь капризних міркувань.

Одного дня Лізета чорнила черевики французькою пастою. В той саме час Пінистий шукав нових пригод. Він схопив ягня й кинув його на качку, хрюкнув і став бігати кругом Лізети. Опісля підійшов до неї, піднявся на задні лаби й поклав обі передні на стілець, рядом з Лізетиною ногою, і став стиха хрунькати, ніби промовляючи: "Прошу й мені трішечки!" Лізета мазнула Пінистого щіточкою по обох ратичках, ляк моментально засох і ратички змінили свій вигляд. Ця коротенька операція зробила на Пінистого

якесь дивне почуття. Він закліпав здивовано очима, але не рушив ніг, поки операція не закінчилась. Тепер він, засумований, нюхнув свою праву лабу, потім ліву. Не знав, що з тим усім почати. Та накінець вирішив: Нехай!...

ПІНИСТИЙ ЯК ОБОРОНЕЦЬ

Пінистому заборонено докучати баранцеві, бо то був нещкідливий малий дурник. Не дозволено було йому теж зачіпати качку, що була ще більш невинна, як її товариш баранець. Пінистий добре розумів, що є строге напiмнення і що є кара; а тому, що ті речі спадали на нього завжди тоді, як він докучав своїм спокійним товаришам, він розумів, що та його приємність з глузування над слабшими звірятами рахується за злочин. Нераз, коли він було вганяє за одним чи другим своїм товаришом, нараз чує короткий, пронизливий свист, — він знає, що Лізета злала його на гарячiм і, хоч не бачить її, він у цій хвилині змінює свій курс і негайно ховається в поблизькі кущі або буряни. О, він розумів добре, що робить!

Одного ранку Лізета глядить у вікно й бачить, що Пінистий стоїть без руху:

голова понижена й трохи перехилена, очі кліпають, кінчик його хвоста ворушиться. Знак, що саме тепер він затіває якусь штуку. Вона вже хотіла було свиснути, але заждала хвилину, щоб переконатися, в чім річ. Під піддашшям лежало ягня; воно мало тупо-перестрашений вигляд. Нараз заквакала качка й полетіла під піддашшя. Перепуджене ягня забляло й пустилося яко мога на втікача. В цій хвилині вискочив із бурянів молодий пес вовчої породи, й з побідним гаркотом кинувся на кача. Запуджене ягня стратило голову, а щенюк, накинувся тепер на нього.

“Гаррр!...” Скільки відваги набирає пес тоді, як жертва, що він на неї напав, тікає, або не може боронитись! Кача заквакало, ягня заголосило, а щенюк, опянілий успіхом свого нападу, кинувся на кача, вискубуючи з нього цілі жмутки піря; він уже от-от мав схопити його в свої гострі вовчі зуби. Та в цій хвилині рознеслися на подвір'ю Прунтія інші звуки — короткі, хрипливі: “Ррох! ррох!” Такий рохкіт дики видають зі себе тоді як їх оволодіє воєнний дух. Ці звуки дика ми називаємо рохкотом, але вони своєю силою подібні до рику леопарда, як той кидається в бій.

“Ррох! ррох! ррох!” — і його щітина наїжилась а очі замигали зеленими вогнями, щелепи запрацювали а біла піна зашумувала на устах. Цей рохкіт, це кланцання щелепами, ця наїжена щітина, цей зелений вогонь в очах Пінистого, є пересторогою, що приспаний хижак будиться і заповонює іство дика. Це не любов до качки заворушила хижацьке серце молодого вепра, але глибоко загнізджена ненависть до вовка заграла в його нервах і розбурхала кров: “Вовк напав на його гніздо”. З вогнем в очах і кипучою хижацькою пристрастю в серці, жадний погібелі для ворога, він, як фурія, вергнувся на пса вовчої породи.

Побідоносний собака злапав качку, якої крижі були вже й так обсмикані, й готовився понести її, щоб розірвати, як нараз почув, що на нього раптом звалилася лявіна: Тріумфальне гаркотіння пса нараз перемінилося в застрашене скавуління: він кинувся на втеки, та Пінистий був знову на нім, рвав його, перевертав, кидав понад себе й знову тратував. Щасливим випадком псові вдалось освободитися й він плигнув поза стайню. Пінистий погнав за ним; він оббіг кругом хліва, Пінистий за ним; він знайшов фірт-

ку, що вела з подвіря, й зі скавулінням став що-мога вдирати в сторону другої огорожі. Діставшись між буряни та кущі, він потрапив якомсь віддалитись від Пінистого. В який спосіб він дістався на другий бік огорожі — чи її перескочив, чи проліз попід неї — ніхто не завважив, одно було певне, а це, що він голосив уже в поблизькому ліску та що його голосіння все більш і більш віддалювалося.

Лізета й її батько бачили цю сцену. Вони вийшли тепер з хати на подвіря, а Пінистий побіг напроти них, щоб привітати Лізету. Лізета дещо завагалася, побачивши хижака, як той чвалував до неї, однак зараз переконалася, що він — це вже не осатанілий демон, а лиш малий, пустотливий Гострощитинець. І тоді, як вона цікаво гляділа, що він тепер робитиме, він піднявся на задні ноги і станув перед Лізетою дуба, щоб та полякувала йому передні ратички, так як зробила то була для нього колись.

Від хвилини, як пес напав був на барана й качку та потурбував їх, Пінистий перестав виправляти збитки над ними. Але й дружба цих троїх уже не тревала довго, бо як качка виросла, вона покинула своїх товаришів й подалася до ставу,

де знайшла велику зграю своїх подруг, що весело веслували сюди й туди, купалися, нурили й ковтали водяні животини, насичуючись ними вволю. Баран же розстався з Пінистим у дуже незвичайний спосіб.

СТАРИЙ БУРМИЛО

Як трапляються здичавілі слони, як є бездільні волоцюги між бобрами, як є людожери між тиграми, так є винятки й між медведями, які виповідають війну цілому світові.

Медвідь знад потока Когар був одним з таких злочинних опришків. Наскільки можна було дослідити, ця потвора не мала ніколи родинного гнізда. Когарський медвідь волочився в околиці Когар можливо тому, що вже з природи був схильний жити життям самотнім, далеко від свого медвежого кодла. Так він подався в країну Майо, де медведів є рідко, сновигав там, чинячи різні шкоди, — розвалював фермерські огорожі, перевертав буди, колиби та малі повітки, витолочував збіжжя на полі, які не міг їсти, або врешті корінні рослини. Він

робив ті шкоди тому, що мав з того зло-
радно втіху, що от що він потрапить
зробити.

В своїй більшості медведі їдять го-
родовину, хоч волять їсти ягоди та корін-
ні рослини; деякі ж із них їдять усячину.
Одначе когарський медвідь був такою
потворою, що все, за чим він шукав для
їжі, це було мясо звірят, яких він ловив,
убивав і їв. Кохався він у телятині, однак
ніколи й на думку не приходило йому
ставати до бою з коровою; ще більше не
бажав він здибатися з бугаєм. Він залюб-
ки видирав пташині гнізда; цілі години
прів, прогризаючи діру до вивірок. Спо-
чатку він задоволявся яким небудь мясом.
Між іншими звірятами його зуби стерли
неодно медведятко, яке відважилось зада-
леко відблукатися від своєї матері. Од-
наче найбільш улюбленим мясом для цьо-
го опришка була солонина. Він мандру-
вав багато миль, щоб тільки дістати свин-
ку, а злапавши її, він довго було тримає
її живою й любується розгубленим голо-
сінням своєї жертви.

Розуміється, він поривав лиш малих,
таких, що не могли боронитися й яких не
було кому боронити. Тому той день,
коли він звів таку тяжку боротьбу з ма-

тірю Пінистого, був для нього ще одним потвердженням, що нерозумно є наражати свою особу на подібні непевності. До того випадку йому завжди здавалося, що свині тієї величини, що матір Пінистого, були легкою іграшкою. Та за те, що вона його так болюче потурбувала, він жорстоко помстився на її молодих. Все ж таки та пімста йому не багато допомогла, бо багато днів після того він калікував, постогнував і лизав рани. Після того не хотів зустрічатися з гострощітинницями й задовольвся покищо наскоками на зайчі захисти та інших подібних тварин.

Та з часом його рани загоїлись, він вичухався й помалу забув пригоду того страшного дня, і стара охота поласувати свинини відновилася.

Когарський медвідь мав незрівняний нюх. Вітерець, що звільна сколихував спокій тихої околиці, був для нього бездротним телеграфом, радієм, яке розказувало йому множество прелюбих казок, і йому потрібно було лиш трошки праці на відчитання повітряного послання яке необлудно провадило його прямим шляхом збирати криваве жниво.

ТАРАХКАВЕЦЬ

У стейті Вірджинії місяць жовтень це ще літній місяць, хоч він уже ходить по діброві, по лісах, по садах, та виноградниках і, як артист-маляр, малює листя чарівними барвами, надаючи країні більш різноманітності й чару, більше поетичності: між зелене листя туть і там вплітаються листочки коральові або червоні як вогонь, і помаранчеві, й золоті, й срібні або рожеві як рання заграва східнього крайнеба. Цей літній місяць-маляр побуджує в людини стільки мрійливо-спокійної поезії, як може ніодин інший...

Лізета, вже доростаюча дівчина, упоюючись красою природи, повна романтичності, вийшла з дому як піднялося на небо сонце. Вона хотіла походити околицею, а можливо, що й жадна була пригод.

Вийшла з дому й вільною ходою пішла в сторону Когарського потоку. Прий-

шовши над річку, гляділа, як кипучі хвилі біжать униз. Їй захотілося попливати в тій хрустально-чистій воді. Певна була, що в цю пору ніхто з людей не заколотить тієї тиші й самотности, що простяглася над околицею. Отож роздягнулася, зложила своє одіння на чисту пісчану латку, що тільки одним своїм краєчком припирала до суходолу, скочила в воду й стала плюскатися, як риба. Ширяла по воді, а її молодече серце розкошувало так, як лиш може розкошувати серце молодої, досконало здорової й досконало збудованої людини в хвилині, як вона осягне те, чого бажала.

Змучившись, Лізета поплила на другий беріг річки, там, де широко прослався чистий мілкий пісок. Вискочила з води й кинулася на пісок, заривши в нього свої рожеві ноги. На її тіло лялися, як зливний дощ, гарячі проміні сонця. Як сонце стало вже дуже її припікати, вона встала й побігла знов на річку. Плюснула в хвилі й поплила до місця, де була її одіж, до того самотного при тім березі місця, де можна було вигідно роздягнутися й зложити речі. Вона вже була посеред річки, як нараз завважила щось таке,

що заморозило кров у її жилах. Там на її сніжнобілій одежі звинута в коло, з піднятою вгору головкою, лежала гадюка — страшна, смертоносна гадюка, з роду таракавців, яка є пострахом у людській домівці, в лісі, на деревах і на воді. Лізета затремтіла й ледви зібрала сили, щоб відплисти назад туди, де перше лежала.

Що тепер? Як би Лізета та була хлопець, вона назбирала б каміння й обкидаючи ним гадюку, зіграла б її з того місця. Але тут каміння й не було, а хоч би навіть було, то Лізета не докине там, де докине звинний хлопець.

Стояла на пісковій ляжі й не знала що почати. Не могла зібратися на відвагу візвати поміч. Зрештою й не знала чи може тут хто прийти на її рятунок. Її ноги слабли. Сіла на пісок, але страх ще дужче її гнітив. Минула година, довга як рік, але гадюка не думала рухатися з місця. Сонце вже не пекло Лізету, але пражило її ніжне тіло. Ах, як би лиш тато навинувся сюди! Вона вложила пальці в уста й попробувала свиснути. Однак свист її був слабкий і несмілий, тремтячий. Але вона свистала ще і ще, аж накінець він став відбиватися дзвінкою луною

в віддаленім лісі. Вона слухала гомону свого свисту зі страхом і надією в серці. “Як тато почує, він зрозуміє, що його доня в небезпеці й поспішить на поміч.” Вона посилала один свист по другім у сторону дому й напружувала слух, чи не почує відповіді на свій тривожний клич. Але відповіді не було.

Гадюка не покидала місця. Прошло ще пів години. Сонце ставало жаркішим і тіло її смажилось. Вона знову послала прошибаючий свист. І ось тепер, наслухуючи, почула немов щось біжить в її сторону. Її серце завмерло. Очевидячки хтось біг сюди, до неї. Але хто? Як би то був її батько, він відповів би на донин клич. А що, як це один з тих півдиких Негрів-волоцюг?! “Ой, тату, рятуйте!” Вона пробувала заритися в пісок.

Гадюку ніщо не стрівожило.

На стрімкім березі по другім боці ріки заколихалися тонкі кущі. Вона побачила як щось темне бігло сюди. Зразу подумала: “Медвідь!” Лінія хвилюючих кущів зближалася, аж нарешті Лізета пізнала Пінистого. Він тепер став ще більший, хоч усе ще був підсвинок. Її серце понялось тяжким боєм; ожидала батька, а появився Пінистий...

Швидко перебігаючи стрімким берегом річки, Пінистий наближувався до Лізети. Та до неї вів лиш один шлях. Треба було перше дістатися на маленьку піщану латку, де лежало Лізетине одіння, а на ньому повзун.

Перескакуючи звалені конарі дерев та густий низький чагарник, він біг до своєї пані. Тепер вискочив на піщану латку й раптом опинився віч-на-віч з пишно розмальованим гадом.

Обоє станули проти себе несподівано. Гадюка тугіше звинула свій перстень, а молодий дик випнувся — обоє готові. Лізетине серце защеміло, коли вона побачила, що її пестій і товариш ігор опинився перед обличчям страшної судьби. Щітина молодого дика наїжилась, очі зайнялися а щелепи заграли. Вікова, глибоко інстинктовна ворожість гадюки піднялася в її низькій душі й запалила там вогонь, який шаліє й несе смерть супротивникові.

Чи чули ви коли короткі, вривані рики, які викочуються з грудей дика в хвилині, як він стоїть у обличчі страшної боротьби — той боевий рокіт, що наносить жах на ворога, котрий свідомий того, що з тим рокотом знімається руїна?

Три короткі, грізні рокоти покотилися з грудей дика й він підступив ближче. Його найжена грива подвоїла величину вепра. А противник виглядав, як гарно розписане диво й це мимоволі дивувало дика. Щоб забезпечити твердість і певність ґрунту під своїми ногами, дик подався дещо в один бік і заняв позицію між гадом і течією річки і в цей спосіб — може несвідомо — загородив можливе висмикнення гадюки. Не його мама, але Матір-Природа дала йому знання розумних рухів, навчила стратегії в боротьбі з ворогом. Вона є досконалим учителем.

Ніщо не може ухилитися перед випадом тарахкавця. Ніяке око не всилі охопити його звинности й швидкості, як він розвивається й вилітає на ворога. Блискавка не є скорша, як його вилет, а його отруя приносить невідкличну смерть пораненим сотворінням, то є, коли тіло жертви абсорбує його отрую. А тіло всіх істот і в кожному своїм місці ту отрую абсорбує, крім хіба на обличчі й на лопатках дика; там вона недіяльна.

Хвіст тарахкавця почав фуркотіти, як веретено доброї пряхи, а його язичок затанцював визиваючо.

Пінистий приготувався скочити на

перстень і вхопити гадюку якнайближче голови. Здавалося, обоє знали свої діло й пляни противника, хоч обоїм довелося зустрічатись уперше: тарахкавець ще не зустрічався з диком, а Пінистий ще не бачив гадюки. Тарахкавець свідомий був того, що його життя zagrożене. Тому його кружево стягнулося ще тугіше, а блимаючі очі мірять ворога. Тепер — один змилюючий ворога полет, ще один і — чвявх! жало гадюки впилося в щоку дика і тарахкавець відскочив. Пінистий почув жало; рідка жовта отруя потекла з рани, але він уже був на гадові, нім той устиг звинутись, наступив на голову і рвав його довге, тонке як прут тіло; він розривав його на кусні й не відступив від плазуна, доки не пошматував його так, що з гадюки залишились тільки малі, обваляні в поросі й піску, шматочки тіла.

ПОЧУХАЙ МЕНЕ ТРОШКИ

Лізета бачила боротьбу і мліла від зворушення й тривоги. А як Пінистий порвав гадюку, вона, негаючись, плюснула в річку й за хвилину була вже на другому березі, коло Пінистого.

“Пінистий! О, мій ти...” — вона не знайшла більше слів для нього.

А Пінистий вже колував кругом неї, аж пісок розлітався. Лізета була певна, що їй зараз прийдеться бути свідком, як життя її освободителя пічне гаснути й накінець він у смертних болях скінчить. Але побачивши, як Пінистий весело гуляє, пригадала собі оповідання батька, й її серце радісно забилося. Вона бачила маленький знак на щоці Пінистого і знала, що він не смертельний.

“Ах, як же я тобі відплачуся, мій ти оборонче!” сказала дівчина з почуттям вдячності. Пінистий мабуть зрозумів бесіду своєї пані й зараз допоміг їй освободитися з важкого обов'язку. Заплата, якої він попросив у Лізети, була, порівнюючи надзвичайно мала. Він підійшов до дівчини, вигнувся й немов промовив: “Почухай лиш мене трошки.”

ЛІСОВИЙ ЛІК

Чи мешканці лісу ніколи не хворіють? Або, чи їхня недуга така незначна, що вони їй можуть потурати? Природники дуже добре знають, що звірята терплять не менше, як і люди. На ті свої недуги вони знають кілька ліків, які дають певну поміч сильним і витревалим, хоч хирляві звірята мусять скоро гинути.

Яких же ліків проти своїх недуг вживають лісові мешканці? Є їх кілька й вони їм добре відомі: Соняшна купіль, купіль у холодній воді, купіль у теплому болоті, піст, водяний лік, блювоти, вичищення шлунка, зміна їжі й місця перебування, відпочинок, зализування покалічених місць або відтворених ран.

Хто ж той лікар, що приписує час, міру та спосіб лікування? Ніхто, тільки самовикликуюча потреба тіла. Зажий ось те і стільки, скільки організм годить-

ся прийняти; якщо починає ставати неприємно або стає боляче, це знак, що тіло вже більше не потребує й каже: “досить.”

Отсе є способи самолікувань звірят, це є речі відомі й зрозумілі кожному лісовому громадянину. Це є речі, що їх усе наново відкриває кожне наступне покоління при допомозі своїх “мудрців”. Коли чоловік відкриє такі звіринні ліки й назве їх простими словами, люди вважають його туманником; коли ж він назве їх латинськими словами, світ признає його за великого вченого й дослідника, знатока своєї професії й винагородить його світовими нагородами.

На поділля Майо завітала осінь. Тисячі жовтобарвних та червоних човників злинули на Кокарський потік та й поплили з течією на південь. А лісові горіхи та жолуді, сколихувані подувом вітру, падали на вистелену мохом, травою й обпалим листям землю. Як вони спадали, лісом нісся гомін: “Так — так-так-так — так!” Горіхи є улюбленим і поживним кормом для свиней, тому Пінистий тепер днював і ночував у лісі, напихаючи свій шлунок жирними ласощами. Він вигравав і метався всюди, борикав землю, рив му-

раву, дер кору своїми кливаками, ширяв, як вихор. Він жене лісом аж опалий лист підлітає, і нараз раптом стримається на місці й вам здається, що то не жива істота, але камяна статуя.

Серед такого вдовіля він росте й міцніє. Він тепер ще дужчий, ще сильніший, ще швидший, як був у днях, коли поспішив Лізеті на поміч. А коли останні листки спадали з дерев, Пінистий уже був підрослий пацюк, жилавий у ногах і сильний у щелепах; хоч, поки-що, його стан ще не твердий і легкуватий, але він видимо вибивався на потужного дика. Трагічна пригода на оборі фермера Прунтія відчинила для Пінистого ширше життя. У світі все так буває. Так є і з Пінистим. Тепер він уже більше не є вязнем маленької чотиростінної кліти, але громадянином цілої Вірджинії.

Гень там, на чорній мягковині Пінистий відкрив поля земляних горіхів, і коли він вивертав їх на поверхню землі, його нюх мовив йому: "Їж, це нажиток!" А земляні горіхи були приємною заміною горіхів з лісових дерев. Він їх дуже любив, їв і товстів. У тім часі, як він напаковувався земляними горіхами, він вирив інший старожитний корняк, яко-

го смак був гострий і палив як вогонь. Пінистий зараз пізнав його якість і відсунув його разом з іншими подібними корняками, хоч усі вони були великі, товсті і зриваючі око, але він мав іншого їй певнішого суддю.

Напхавши свій шлунок, він вийшов з горіхового яля й поплентався в сторону землесхилу, який тепер огрівало ласкаве осіннє сонце. Там він вигідно простягнувся на сухім листю і грівся на сонці, задоволено постогнуючи.

Понад вепра перелетіла трясогузка й закричала: “Довге рило, довге рило!” Волове очко шмигнуло саме понад його вухо, щоб злапати мушку, польова миша перебігла по його нозі, що була напів зарита в листю — одначе Пінистий не поворухнувся.

Аж це з віддалі прилинув дивний згук. Цей згук помалу наближувався й усе більш заколючував спокійну тишу околиці. Раз те згучання котилося низько й гуділо як брилове каміння по порожніх бочках, а раз голосючи йойкало: ой-йов-ов!, раз хлипало уривчато, як ранений віл, то знову ричало голосно й виразно, дивно, чудно, наводячи страх. Ясно, що то голос великого й небезпечного лісового мешканця.

Голос, що йшов знизу, затрівожив Пінистого. Він схопився на ноги, а його серце застукало сильніше й скорше. Він насторожив вуха, підняв морду й почав вітрити; далі уважно, підкрадаючись, крок за кроком спускався вниз, а зір і нюх шукали творця дивного гомону.

Голосіння йшли з самого низу землесхилу. Пінистий вітрив, наслухував і зорив. Аж нараз побачив свого старого ворога, що виграбував з землі й пожирав гострі, палючі як вогонь, корняки, білі, круглі смердячі бульби, що розмітали писк і дерли в горлі як пазурі дикого kota; від них корчило шлунок, морщило щоки й витискало з очей сльози.

Мимо того старий Бурмило не переставав ковтати ту дивну їжу. Ще одну білу бульбу він розколов своїми зубами й проковтнув її, ще одну, та й ще одну. Сльози котяться з очей, у шлунку бурчить, за горло тисне, він голосить і хлипає, але хрявкає далі; рує, корчиться, але їсть ще одну, й ще одну, й ще одну...

Чи він здурів? Нічого подібного! Чи це голод так йому дошкулив? Ні! Околиця грубо встелена горіхами. Так пощо ж оці страшні самовільні муки? Хто заставив його завдавати своєму тілу такі

болі? Сам медвідь не міг би відповісти нам та ці запитання, хоч він і підчинився своєму внутрішньому повелінню. Хоч і дослідникові диких звірят нелегко дати на подібні запитання відповідь, все-таки нам здається, що причиною його самобичування є ось що: Медвідь, який насичується тільки й єдино тільки мясом, набавляється певної недуги, що атакує головно шкіру своєї жертви й викликає там нестерпні болі; ті болі є подвійно дошкульні тоді, як споживане мясо є сама свинина.

Симптоми недуги проявляються в той спосіб, що шкіра починає горіти: по всьому тілі займаються безчисленні вогники, що горять і палять немов би в тіло запахав розжарені голки. От і лік на недугу: палюча бульба гасить горючий вогонь і так приносить терплячому пільгу.

Пінистий, молодик ще, побачивши свого ворога, збоявся його, хоч і не дуже, а все-таки збоявся, й тихо, незаметно, крадучись поміж високі трави, він подався взад і залишив місце, де відогравалася дивна сцена, — здивований поведенням Бурмила й тим, що він їсть таку погань.

ВЕСНА

Як поля так і ліси дали того року багаті врожаї. Ото ж, коли галуззя дерев зронило останні листочки, — вивірка мала наповнені вщерть сім нор у дуплавім дереві, і в кожній з них зробила собі м'яжке, тепле гніздечко.

Водяні щурі вигнали на луці величезні купини, а бабаки страшенно потовстіли. Лісові миші наскладали стільки кормів, що вистарчило б їм на три голодні роки.

Не без причини оті дрібні звірята так запаслися на зиму. Зима прийшла гостра й довга.

Цілу осінь ліс був великою втіхою для Пінистого. Але, коли прийшла зима, він засумувався й занудив. Як зимнішало, як наближувалася зима, тіло Пінистого поступенно покривалося густішим кожухою довгої щітини. Однак він не цілком

забезпечився на зиму, щітина не покрила його тіла настільки густо й грубо, щоб видержати лютий мороз. Тому, як повіяли зимні вітри, Пінистий, рад-не-рад, мусів шукати схоронища під помостом стайні фермера, на котрого обійстю він виріс. У фермера Прунтія було багато свиней, і більшість їх належала до того дурноватого гатунку — свиней для тучення, хоч було декілька справжніх аристократів, дійсних гострощитинників. Ці зразу трактувати Пінистого дуже шорстко, по-свинськи, відбуркуючи його зміж себе, як нерівного собі. Але тому, що в Пінистого були кріпкі ноги, твердий стан і гострі кливаки, вони нарешті погодилися прийняти його між себе як свого. Так він зажив між свинською чередою, як рівний з рівними, вночі спав укупі з ними а вдень разом споживав їжу.

Накінець зима прогула. В країну загостив молодь-квітень і сівнув по горах та долах пишною зеленню. Низи зазеленіли, а кущі й дерева закосичились дрібними листочками. Весна розплилася по всій країні й ополонюючи землю, заглянула навіть під поміст стайні, де зимували свині. Вона розбудила їх до обновленого життя. Домашні товстуни-соло-

нинники вийшли повільно, ліниво, незграбно; спровола порохкуючи, пішли шукати вигідного місця проти сонця; в них мало руху, як і мало життя.

Пінистий вислизнув зпід помосту й почав колувати, як молодий лошак. Гей, як дуже вирости його ноги! Який він став великий! Яка в нього широка спина, які дужі плечі, яка груба шия! Він перевищав усіх вепрів, що були на подвірі. Його золотисто-червона щітина вистроєна, а на потилиці й на спині виглядає, як довга грива гієни. Коли він ступає, в його ногах проявляється сила, в позі сміливість і потуга. Товстуні-солонинники неповоротні, отяжілі й незграбні, — вони вступаються йому з дороги.

Пінистий чує в собі повноту життя й легкість тіла, а за тим родяться природні хотіння.

Звіддалі пронісся гострий свист і він погнався в ту сторону. То Лізета свистала. Цієї зими вони обоє жили близько й бачилися часто. Він почував до неї, на шляху низький паркан, він перескочив його як хорт і опинився під дверима хати, щоб дістати від своєї добродійки його улюблену порцію їжі, а також, “щоб вона почухала його по спині та поляку-

вала передні ратиці”, як то частенько вона йому робила.

“Цей Пінистий, як ти, Лізето, його прозиваєш, поводитьсь більше як пес, ніж як вепер,” говорив бувало фармер Прунтій, дивлячись, як гострощітинець бігає за дівчиною, або виправляє штуки кругом неї, як щенюк, — щенюк, що у другій весні свого життя важить 150 фунтів.

Та Пінистий тількищо починає розбуджувати в собі прикмети своїх предків.

СИЛА ІНСТИНКТУ

Хоч Пінистий і виховався на фермі людини й хоч мав уволю всього, чого шлунок потребує, тай хоч тішився великою прихильністю господаря а головно його доні, він знову відчув непогамоване бажання вернутися туді, де жив минулої осені — на поля, в ліси, в широкі, дикі простори.

Як пішло зполудня того дня, коли весна найсолодше війнула своїми мрійними леготами, дик підняв голову і глянув у сторону, де прослалися поля, а там млаковини, а за ними ліс. “Ходи, ходи!” — кликали його простори.

І він пустився туди. Пройшовши якої пів милі, нараз задержався, оглянувсь, повернувся всім тілом до господи, де живе найдорожча для нього людина, і

Йому стало жалко покидати людську домівку. Він завагався. Але інстинкт дужим голосом промовив: “Ти ж хто? Хіба не іство диких просторів і не нащадок гострощитинників? Вертайся туди, звідки походиш!” І він знов повернувся до широких піль, до диких млаковин, до старого пралісу. Підняв голову, глянув у далечінь і побіг.

На власний хліб, на невідоме завтра, але туди, звідки чув зов близьких і далеких предків свого коліна.

В околиці Когарського потоку замешкав новий житель. То була льоха з породи диків. Тому, що її щітина була матово-срібlistого коліру, ми назвемо її в цьому оповіданні Срібнощитинницею. Прибула вона сюди аж знад поріччя Дан. А її історію та історію її сімї читач знайде понижче.

ДИКИЙ КІТ

Чи бачите ви он того бузарда, що колує в висоті одної милі над вами? Він для вашого ока видається лиш як мала крапка; це тому, що ви — бідна, короткозора людина. Однак у нього є очі, що проникають. Ось він колує й глядить на вас і бачить вас виразно, — він бачить ваше обличчя й навіть студісе ваш погляд: чи не замишляєте ви щось поганого супроти нього. Мало того: він бачить оленя на он тій далекій скелі!

Тільки ніяк йому доглянути, що діється на зеленій лісовій долівці, бо листата криша дерев закрила її згори. Все-таки місцями є “вікна”, крізь які ллється дощ соняшних промінів і в ті то “вікна” зір бузарда час від часу стріляє й відкриває те, що діється в лісовім царстві.

В такий спосіб одного дня він побачив таку сцену, якої людині не бачити. Лісом, майже темним лісом вється вузька стежечка і збігає до лісового ручаю. Тією стежиною день-денно сходять лісові мешканці до водопою. Зір бузарда проник крізь відкриту латку безмежно широкої зеленої кривлі та й ось що він побачив: На стежку вийшов сиво-брунатний, волохатий, куцохвостий звірюк. Він ступає як на пружинах — легко й беззвучно, а його куций хвостик нервово вертиться. Він звичайно не йде по землі, але скаче по зломах дерев, що лежать по обох боках стежини немов упавші велитні.

Скачучи з колоди на колоду, він нарешті зупинився на одній відстаючій від свого пня гилляці, що простягнулася через стежку. Там він став, випростувався на весь зріст, простягнув одну по одній всі чотири свої довгі лаби, підняв високо свою попасковану голову, напушив своє оксамитно-гладке, біле, поцятковане чорними крапками підгорле, пригладив довгі вуси до вистаючої галузки, потім погладив свою спину. Тепер він глянув на синє небо, і бузард побачив гарне, але діявольсько-жорстоке обличчя дикого kota.

Бузард зробив у повітрі три великі

кола й таким чином спустився низько над "вікном" зеленої крівлі.

Дикий кіт почував лапою шию, потім ліву щоку, а далі й праву; він мабуть хотів сісти й почухатися в іншому місці, та нараз почув голоси багатьох тварин а за ними й шумир. Сивобрунатний звірюк станув; страшний, завзятуций, злючий, непевний хижак станув, щоб приготувитися. Бузард розглядав дику потвору. На гиляці стояв, сильний, звивкий як гадина, пишно розписаний і гладкий як слимак, дикий кіт; в його стані повнота сили й грації.

Бузард спустився ще нижче; він також почув звуки тих, що наближались.

Живий гармідер зближався. Малий тигр скочив з гиляки й притаївся на зломанім пні, який колись держав на собі гігантну ялицю. Він притаївся так зручно, що навіть вправне око не могло би вказати, де кінчиться пень, а де починається тіло хижака.

Гурт звірят видимо надходив сюди, цією стежкою. Кіт зі своєї позиції незаметно стежив. Аж ось трава заколихалася і з неї вибігли дрібні поросятка, яких вела стара льоха до води. Деякі поросятка бігли наперед матері, деякі трималися

біля неї, а більшість їх підбігала ззаду. Звичайно, вони дорогою пустували й забігали то сюди то туди по обох боках стежки, щоб зараз же бути знов при мамі. Так забігаючи між пристежинні кущі та трави й вибігаючи з них, вони чинили немало шуму. А стара, поважно порохуючи, йшла стежкою й кликала свою сімю за собою. Вона вже поминула відомий нам пень, а з нею теж кількоро поросят; і ще кількоро молодих, немов спізнившись, кинулися доганяти маму. І як вони підбігали до обламу, кіт витягнув свої пазурі й вишкірив зуби — готовий скочити. Мама напереді; вона пильно стереже, чи не підсів де ворог і не чигає на її діток. Як кіт уже був готовий до скоку, завважив, що ще далі позаду біжить поросятко, найменше зі всіх, біжить і голосно хрунькає. Він задержався.

Поросятко підбігло стежиною аж до пня і хижак тепер скочив. В однім злеті він був на маленькім і затопив свої зуби в карку мізинця. Він запищав, а його пискіт нагнав жах на решту молодих. Матір моментально обернулась і кинулася як буря до кота. Але той — він усі пляни мав готові ще перед нападом. Він зігнувся в лук і брикнув на пень. Тут він

безпечний, тут розлютована льоха його не дстане. Присів на вершку пня, тісно держачи в зубах мізинця і злобно дивиться на муки матері, як та розбивається під деревом.

Як не билася льоха, вона не могла досягнути малого тигра. А він сидів на вершку пня і кожний раз, як тільки та піднімалася до нього — рвав її обличчя. Не було вигляду на рятунок для мізинчика.

Ні, був порятунок, і він прийшов не звідтіль, звідки сподівався тигр, але ззаду.

Бузард спустився цілком низько, і не лиш побачив і почув, але й зазнав страшливого потрясення, коли побачив, як пруття захвилювалося, розділилось, а зміж нього вибіг величезний дик.

Кіт повернув своє демонське обличчя до дика й цілий затремтів. Коли великий вепер піднявся на задні лаби, його воружена морда могла досягнути до половини вершка пня. Кіт відскочив на противний край пня, і так він тепер пересувався з місця на місце, бо вепер забігав кругом. От-от вепер ухопить його! Та той зручно відхилюється, шипить, варчить і рве коли лиш трапиться нагода. Жертви ж

не випускає зі своїх зубів.

Бузард, що висів у воздуху, і писклива вивірка, що скакала по дереві, — побачили диво:

В той час, як вепер заходив з кожного краю, щоб дістати малого тигра в свої щелепи, льоха відісталася з догідного місця на колоду, вилізла на неї і — колодою, колодою — дійшла аж до пня, а там — вона вже була на його вершку, перед обличчям ворога.

Тигр зашкірився, довга шерсть наїжилась і він став страшний, як сам чорт. Вже самий його вигляд міг залякати льоху. Але що може залякати матір із роду диків, якої дитя в пазурях ворога квилить у передсмертних муках і просить: “Мамо, мамо, рятуй!” Вона кинулася на kota, а він шарпнув її гострими пазурями по щоках; однак льоха не подалась, лиш кинулася на нього зі страшною силою і малий тигр скотився на землю. Упавши, він приснув як пружина й уже був на ногах — готовий утікати. Він міг тепер утікати. Але хижацька завзятість забурилася в ньому, в серці спалахнув вогонь, він заварчав, підняв праву лапу, щоб видерти очі тому, хто насмілиться підступити до нього. Це тревало лиш хвилин-

ку, лиш один момент, бо вепер уже був на місці.

О, страхіття страхіть! Яке потрясення охоплює видця навіть тоді, як падаючий противник є той, котрого глядач ненавидить! Дик двигонувся, закланцав білими кинджалами, а з горла викотилися як стрільні кулі військові рики. Тигр кинувся на дика зверещавши люто і — ш-р-р-р-р! простягнулася червона стяжка здовж дикової морди — від очей аж до п'ятки! Летить в повітря волосся, сичить кров, котяться рики вепра, верещить дикий кіт. Черк! черк! черк! — — Рох-ох-ох-ох!... Вдаряє дикова морда вбік і — — ш-р-р-р! розділюється тіло тигра й лускотять кістки. Дик ще не вірить, що ворог розбитий, наступає передніми ногами на тіло й знову поре його кинджалами й розтощує кости важкими щелепами.

Ворог розчавлений. Боротьба скінчилася. Буря втихла. Дик заспокоївся й повернувся до старої і її дрібнят. Малі повиходили зі своїх криївок і боязко підступали до розчавленої жертви. Вони обнюхували роздерте стерво, форкали мордочками й відбігали, сумніваючись чи справді та купа мяса вже тепер нешкідлива. Так оце сьогодні вони добавили для

свого нюхового збірника ще один рід небезпечного запаху.

А мізинчик? Він лежав у кущі, по другому боці пня. Льоха підійшла до нього, обнюхала, штуркнула кілька разів мордою, відійшла, назад вернулася, ще раз обнюхала, перевернула легенько на другий бік — не встає мізинчик...

А братчики й сестрички хочуть пити, вони почали нетерпеливитися — мати му- сить іти з ними! Вона глянула люто в сторону, де лежало розшарпане тіло її ворога.

Не хотіла відходити від мізинчика, але мусила. Рохнула сумно й повела своїх дрібнят до водопою.

Лісовий ручай був чистий, вода билася об зломи й каміння й від того летіли вгору водяні іскри а невеличка течія шуміла. Поросятка позлазили до потічка і стали жадібно пити. Мати також зійшла з ними, але вона не пила. Була схвильована. Вона сумно рохкала й оглядалася кругом.

Товариство вернулося тією самою стежиною. Льоха підійшла до свого мізинчика і знов кивнула його, одначе той не вставав. Вепер підійшов, бухонув волосате стерво малого тигра набік і това-

риство подалося в гущавину.

На побоевище знов завітала тиша. Якби сюдою пройшла людина, може й не запримітила б роздертого трупа, бо високі трави й лісові квітки, що якраз тепер розгорнули своє листя й платочки під промінистим дощем поранкового сонця, майже всеціло закрили собою розбитого звіря й задушене поросся.

МЕДВІДЬ СВИНОЇД

Чому ті, що живляться свининою, так часто хворіють на манію пожирання її як найбільше? І чому опісля справа кінчиться звичайно недугами? Причини тому не знаємо. Нам ніколи не доводилося чути, щоб хтось недугував з причини споживання якого-будь мяса, крім свинини. Тому нам здається, що старинні батьки Гебреї мали рацію, коли забороняли своїм племінникам не тільки їсти, але навіть доторкатися свинини.

Когарський бурмило став виключним жеруном свинячого мяса. Його мисливським полем було ціле Когарське поділля, де жили свині. Дикі свині не були одиноким джерелом його полювання; він частенько закрадався також до господарських хлівів, у яких жили товстопузі со-

лонинники, на котрих так легко полювати: тихо закрався, ввійшов, грянув раз по голові й виносиш. Вдодатку — вони багато смачніші.

Бурмило неначе наперед знав куди саме йти та як закрадатися до домашніх товстунів, щоб не набристи на клопіт. Розуміється, він не міг знати нічого наперед, одначе завсіди ті грабіжі йому щастили. Коли він було нападе на який свинарник, на хуторі зараз піднімається страшний гамір: свині квічуть, собаки виють, люди підносять рейвах. По цім наступає погоня. Люди з рушницями й хортами шукають медведя. Погоня триває день або й два, а далі втихає. Але медвідь обережний! Він усе шукає нового попасу. Мандрує в нове місце й там знову збирає своє жниво.

На старого Бурмила накладувано капкани, але без жадного успіху, бо в нього був звичай ніколи не заходити двічі в гості до одного господаря. Два елементи — велика обережність і досконалий нюх — лучилися разом і робили медведя глибоко розсудливим. Не смійтеся з цього висказу, бо він у певних випадках справді таким був.

Нерідко трапляються між мясоїдами такі, що з якоїсь причини починають кохатися в мясиві, від якого починає заносити. І що-далі вони все більш і більше знаходять вдовілля в такому мясі, аж накінець доходять до того, що їдять його майже в стані розкладу. Це мабуть пішло з того, що мясоїди звичайно заграбують лишки забитих і недоїджених своїх жертв і, якщо не вдасться їм на час сплювати нового звіряти, вони йдуть туди, де заграбали недоїджену жертву, відграбують і їдять. У такому “призрілім” мясі й наш Когарський Бурмило почав кохатися.

БІЛЯ ТРУПА МІЗИНЦЯ

Когарець блукає темним лісом. Колибається він тихо й безшелесно, тай вітрить. Шукає їжі. Ось зачув запах, приємний його ніздрям запах свинини. Він подався в сторону, звідки занюхав мясо. Так дійшов до трупа мізинця. Матері там не було; вона була далеко з гуртом своєї рухливої дітвори.

Бузард не займав трупа тому, що той упав між хмиз. Помаранчево-чорних жучків, що галапасують на здохлятині, тут не було, значить — труп остався недіткнений. Це мясо неначе з неба впало для медведя.

Запхавши свою малу голову між хмиз, він витягнув стерво, відніс його троха далі, виграбав яму, вкинув у неї порося й старанно загорнув землею, щоб “дозрівало” для нього.

Дикі звірі пам'ятають місце, де схоронили свою їжу, тому — як є в них для того відповідна нагода — вони звичайно приходять на другий день оглянути сховок і перевірити, чи все впорядку. Так робив теж і Когарський Бурмило. Наступного дня він прийшов подивитися, чи яма з його скарбом не рушена.

Коли дикий звір стратить когось зі своїх близьких і дорогих, він приходить на те місце, де сталося нещастя, щоб “оплакувати” мерця, або — як кажуть Індіяни — приходить тужити. Те навідування місця трагедії відбувається на протязі днів. Діється це так, що, коли звір переходить недалеко місця пригоди, де скінчив життя його близький, він підходить до трупа, обнюхує його, а з його грудей паде глухий клекіт. Це він так “плаче”. Або гребе під собою землю; або борикає дерево, або гризе його кору. Це “оплакування” триває кілька хвилин. Опісля жалібник відходить. “Оплакування” мерця є голосніше й довше в перших днях, а кінчиться воно звичайно після того, як трупа з'їдять стервоїди і як дощ змиє й затре сліди пригоди.

Пройшов один день від часу, як з мізинцем скоїлося відоме нам нещастя.

Його матір, переходячи попри місце трагедії, повернула сюди “оплакувати” мізинця. Медвідь же прийшов оглянути свій сховок у землі. Так вони обоє тут зустрінулись.

Наколи гострощитинець стріне ворога, якого боїться, шле високий, переразливий і далекосяглий племінний зов на поміч. Коли ж не боїться його, тоді з грудей випускає короткі боеві рики, чамкає щелепами й наближується до ворога. Так зробила й Срібнощитинниця, самособою розуміється — зробила велику помилку. Вона низько рикнула й почала підходити до медведя. Медвідь подався взад і став хитро заходити, відхилюючись зудару. Вони почали колувати. В цім стратегічнім колуванні обоє дещо віддалилися від себе. Медвідь очевидячки мав охоту покинути терен бою, хоч він був багато більший і куди сильніший від Срібнощитинниці. Та льоха, приголомшена духом убитого мізинця, стала вперто наступати. Її сила, це матірня любов, що нуртує в серці, тому льоха робить наступ. Медвідь задячкує, відхиляється, задячкує. А льоха далі переслідує. Так вони наблизились аж до полянки, що простягалась понад беріг відомого нам потічка, в яким

учора Срібнощитинниця напувала свої дрібнята. Льоха завважила, що тепер для неї відповідна нагода вдарити, бо почула під ногами твердий і певний ґрунт. І вона вергонулась. Медвідь відскочив убік і в хвилині, як та пролітала попри нього, він грянув її тяжкою пазуристою лапою. Як би так той удар попав був на її ребра, вона відразу стратила б усю силу; одначе п'ястук молоснув її по сильних, твердих лопатках. Льоха заточилася, але вдержалась на ногах. Аж тепер вона очутилась: ворог не під її сили. І з її грудей пролунав далекосяглий зов. Той зов вона повинна була вже давно післати. А він, той зов, пориває диків, як фурія й вони бурею летять, несучи своєму кодлові порятунок. Вони злітаються на місце небезпеки так, як прибережна морська сторожа робить це на тривожний клич потопаючого корабля.

Виславши свій зов, вона тепер знов наступила на медведя. І вони повільно, вважно, осторожно, не змигаючи ока одне з одного, підходять ближче, ближче, кожне шукаючи нагоди завдати розгром противникові. Льоха наперла, медвідь відскочив узад, вона заатакувала. Медвідь трохи скорчився, але зараз напружив

кожний свій мяз. І почав ніби відхилятися. А вона назирає далі. Тепер блискавкою ринула на нього, а він в цім же менті, як першоклясний дуеліст, відскочив з її шляху. Вона знову схибила. Щоб звести ворога з рівноваги, вона ринула втретє! Але він був і тоді готовий: кинувся вбік і як вона пролітала — грянув її вдруге, сильно, майже до неприємності, так, що вона пішла карбуть із стрімкого берега й опинилася аж у потоці.

Срібнощітинниця могла добре плисти, хоч не любила цього. Виринула з води, сфоркнула, але не мала сили післати другого зову, бо удар медведя запер їй віддих. Тимчасом течія понесла її вниз, аж до вивозу.

Заворушилися кущі, промчав голос дикого звіря й на березі показалася кремезна темно-рижа стать. Срібнощітинниця видрапалася у вивозі на беріг і — приязно порохкуючи — привітала свого одноплемінника. Пінистий спізвився: медведя тут уже не було.

ГИЛ БИЛЛІ РОГ

На городі Джека Прунтія сталася велика шкода й він не може знайти собі місця. Ходить по городі й сипле громами як каменяками. Його мова така, якої тепер не почуєте ніде, хіба ще на голфових грищах. Грядки з салатою пропали, як би їх і не було; буряки слабовані й лиш там та не там зеленіє ще гичка. Кавуни — немов би там відбувся погром. Шпараги витолочені, а капуста перемішана з землею, неначе б там хто плугом орав.

Хто счинив тут це спустошення?

Негр, наймит Прунтія, вважав за вказане звернути увагу господаря, що шкоду ту зробив ніхто інший, лиш дики. Це він зробив тому, бо боявся, щоб господар не кинув обвинувачення на нього або на його чорних співбратів. Та тут не було

потреби робити таких припускань. Вилім ув огорожі, безчисленна сила слідів та обгризки з капусти й ріпи вказували недвозначно, якого роду шкідники талабували по городі.

Цього самого ранку другий фармер, Генті, скаженів. Він бігав поміж стайні та свинарні й стріляв вірджінськими словами, як гострими кулями. Його вірний Негр, форман, вказував (теж на те, щоб його господар не зробив яких інших припущень) на медвежі сліди: тут він зайшов, тут був, там проходив; звідсіля виніс жертву. А жертва та була — найчистішої крові імпортована льоха Беркшірської раси.

Це вже не перша шкода, яку фармер Генті поніс. І він і його сусіди мали вже неодну шкоду заподіяну в такий самий спосіб, як і ця остання. Одначе сьогонічна шкода була більша за всі пепередні. Це ж пропала його льоха - розплідниця, яка коштувала грубі гроші й на яку фармер покладав великі надії.

Та Бурмило мав свій смак.

Ось чому Гил Биллі Бог одержав того самого дня аж двоє запрошень прибути враз зі своїми гончими псами й здобути для себе лавровий вінець і безсмертну

славу борця за цілість фермерських городів і нетикальність їхніх свинарень.

Багато річей промовляло за тим, щоб Бог прихилився до запрошення фермера Прунтія. Фермер Генті не був любленою людиною в околиці: він був багач-дука, великий зажира, до людей відносився гордо, а до Бога говорив згіржливо.

Прунтій не дер носа.

Гил Биллі прибув на хутір Прунтія з п'ятьма гончими псами і з новим почуттям суспільної достоїнності. Подібно, як погребник почувається всевладним паном у домі, де відбувається похорон, розказує там і порядкує, так і Гил Биллі Бог заняв становище авторитетного провідника й знатока.

“Ого-го! Та то ви лиш погляньте! Та то ви лиш подивіться! Ось, ану сюди! Де-де-деєєє! Та тут ціла череда диків справляла весілля. А гляньте ж на ці сліди! Оці сліди найбільшого великана! Я з вами заложуся, що він важить не менше, як чотириста фунтів! Дик, як кошниця!”

“Ох, тату!” закликала Лізета. “Чи ви думаєте, що то Пінистий?”

“Все мені одно, хто б то не був!” сказав Прунтій. “Ми не можемо стерпіти

такого спустошення! Ми мусимо негайно покласти кінець цій руїні!”

А мисливець далі розсліджував сліди. Цей чоловік був уже в роках, великий волоцюга, нездібний до ніякої ділової праці а вдатку любив дудлити з бутельки. Одначе як мисливець — був він незрівняний.

“Го-го-гоооо!” Ціла череда диків! Ось це стара льоха, а ось це молоді — один, два, пять, девять... А це старий. Гей, гей! Як кошниця! як кошниця!”

Тин кругом городу Прунтія був такий, що лиш назва, що то тин. Корови стримувалися перед ним більше з привички, так само й качки. Та для диків така огорожа була тільки незначною іграшкою. Лізета оглянула тин і сказала до батька:

“Тату, чи не ліпше б нам поставити справжній тин, такий, щоб дики не могли вдиратися крізь нього в город? Хіба то вже така штука загородити три акри городу?”

А хто поповнить видатки?” відрізав батько. “Та й яка нам користь із диків? Вони й так нічого не варт!”

“Ну...” вмiшався чоловік, що тепер почувався як Наполеон і Німрод і Шерлок

Голмс, “а чи чували ви, що сталося з троїма дітьми коло школи Кайя? Тарахкавець кинувся на них і всіх троїх пожалив на смерть. О, там їх наплодилася сила-силенна! Люди кажуть, що це тому, що вони винищили там диків. І я так думаю, бо — — е-ге...!

Наполеон-Німрод-Голмс-Бог глянув як стратег і пішов скоро в сторону, куди вели його свинячі сліди. В лісі сліди розділилися: сліди льохи й молодих ішли в одну сторону — вбік, сліди ж дика йшли просто вглиб лісу. Ще якої пів години знаток-ловець ішов без труду слідом дика. Розслідивши гаразд положення, він вернувся, спустив з припони своїх пятеро собак, зложив поклін свому мисливському божкові, взяв у руки рушницю й пішов вислідженою тропою скоро й певно, як справжній лісовик.

Прунтій прямував на Когарський Горб, а потім, почувши гавкітню собак у долині, подався в ту сторону. Гавкітня сповіщала, що собаки впали на певну тропу диків.

Лізета пішла з татом.

ВЕПЕР І ХОРТИ

Спочатку гончі пси не показували великого захоплення в виправі, бо сліди не були свіжі. Але Гил Биллі провадив їх тією тропою яку милью або дві. Коли ж вони надбрили на цілу громаду свіжих слідів молодечої череди, з яких ще не вивітрів сопух звірят, пси відразу оживилися.

Тепер з віддалі в лісі неслася жива й голосна гавкітня. Ця гавкітня посувалася вперед — травами й хашами.

Собача погоня заходила в глибокий ліс, а Биллі спішив за ними. Нарешті чути було, що голоси спинилися а Биллі зрозумів, що його пси вже при меті й що тепер наступив вершок дії. Це найбільш захоплююча хвилина для правдивого мисливця.

Чим більш наближувався Гил Биллі до того місця, де нараз счинилася гаркіт-

ня, тим більш ріс його страх за безпеку його хортів. Бо враз із гаркітнею вліталося смертельне скавуління псів; виразний знак, що їх убивано. Ось тепер пролунав ще один смертельний йойкіт. Це самозрозуміле, що ворог сильний і небезпечний.

Гил Биллі кинувся ще скорше вперед і став продиратися крізь гущавину, щоб якнайскорше прийти псам на допомогу. Вже лиш двадцять ярдів дороги між ним а сценою, де розгорнувся бій, а він усе ще нічого не бачить...

“Г-р-р-р-! Гав-ав-вав!... Яв-в-в-в-у-у!” то гарчать та заводять Гил Биллієві пси, а це викочуються низькі рики дика: “Р-р-р-о-о-х! о-о-о-х!” А ті рики короткі, глибокі, боеві, а проміж них всуваються глухі кланцання щелепів. Диво: який незвичайний їх звук, а скільки в ньому жаху!

Гаркітлива купа, здавалося, розбігалась, розпорошувалась; тепер чути було собачі голоси розкинені по кущах, але в ту сторону бігла хвилююча лінія, там повставав смертельний йойкіт і зараз же втихав, а хвилююча лінія кущів бігла в друге місце, в яким счинялось те ж саме: знов йойкіт і знову тиша; знов куці

сколихувались в іншу сторону й там розвивалась така ж сцена. Це страшне, це жахливе, а однак Гил Биллі не може стати до помочі, бо не знає куди йому бігти.

Він кинувся вперед навмання й опинився перед сценою, що приголомшила його. Велитенський дик схопив пса та й дре його як ганчірку, летить шерсть у повітря, тріщать кості як сухий лім. Пропав ще один любимець завзятого мисливця! Вже лиш два осталися, ні — вже лиш один. Одначе вепер, повертаючись до цього останнього, побачив, як Бил Гиллі біг сюди. Дик змінив мету й двигонувся на Бога. Рушниця піднялася, курок скочив — бах-бах! — вилетів синенький димок, але дик не задержався.

Биллі скочив убік, але вепер уже близько, а він біжить швидко й убиває скоро!

Гил Биллі впаде жертвою роздратованого дика так само, як і його побиті пси, може ще скорше, бо що вже його вирятує?... Але ось пес, цей послідній пес, цей вірний друг і товариш, — як буря кинувся за диком і схопив його за жижку.

Гил Биллі кинув стрільбу й полетів крізь густі кущі до найближчого дерева, підскочив, схопився руками за гіляку, двічі гойднувся і вже був на дереві. Нім

дик справився з псом, Гил Біллі вже був забезпечений. Положивши трупом цього останнього мисливського пса, впер ринув на мисливця. Прибіг до дерева й побачив, що спізвився. Це ще більше розлютило хижака. Дик розявив пащу, зарикав скажено й почав рвати зубами грубий пень дерева. Не досягне він свого властивого ворога. Його лють більшає: він гризе дерево, кланцає щелепами, рикає злючо, але ворога не всілі досягнути.

ЛІЗЕТА Й ДАВНІЙ ТОВАРИШ

Що за приємність стояти на височині й глядіти на широкий, зелений діл, що розгорнувся пишним коверцем у ваших стіп! Що за радість для мисливця почути крики остороги тих, що вийшли з ним полювати! Він знає, що вони наблизилися до мети, що тут недалеко знаходиться велика дика звірюка. Він біжить, щоб стати враз із товаришами до рішальної боротьби.

Джекові Прунтієві пригадалися молоді літа. Він чув похід собак і почув, як їх гаркітня зосередилася. Кров мисливця заграла в ньому і старий Прунтії неначе хлопець розігнався, щоб побігти туди, звідки розходився гавкіт. Але тут же таки зашпотався, поточився й пішов переверти в долину. Він шкідливо потовкся і вдарився в кісточку ноги так сильно, що не

міг далі поступитися. Тому сів на виверт і, тручи руками болюче місце, став випалювати з серця гострі набої, що вистрілювали з уст мовою Вірджінців.

Гавкітня гончих псів продовжалася. Прунтій попробував іти, але, побачивши свою безрадість, озвався до доні: "Лізетко, моя дитино, лети мерщій до Бога й скажи йому, нехай зажде на мене; я зараз там буду. Ось рушниця, бери і збігай!"

Лізета побігла. Її вів на страшне місце тільки гармідер собак. Так було яких двадцять мінут. Опісля гаркітня почала стихати. Схоплювалися ще вривані голоси, але то вже були голосіння розпучливого болю. Нарешті й ті затихли. Одначе Лізета пішла далі. Але не чуючи вже ніякого звуку, вона голосно закричала. Бог не почув її, тому вона й не дістала відповіді. Попробувала другого способу. Заложила пальці в рот і свиснула так, як лиш Вірджінці свищать. Бог, думаючи, що то якийсь мисливець іде йому на рятунок, став вигукувати різні мисливські оклики, щоб пояснити мисливцеві ситуацію. Одначе Лізета тих звуків не розуміла.

Щоб з однієї сторони не згубити Бога

і з другої сторони щоб вказати напрям своєму батькові, Лізета свистала тепер щохвилини. Її свисти чули добре так Бог як і батько. Їх почув також ще хтось. Великанський дик підняв своє головище. Він перестав уже рикати й фукати. Хрунькнув жичливо і знов став надслухувати. Ще один свист залящав лісом і покотився гомоном по горах.

З високого дерева Бог побачив надходячу Лізету. Вона йшла сама, але несла на плечі рушницю. Бог підліз вище, щоб ліпше бачити й гукнув до неї:

“Стережися! Дик іде на тебе! Лізь як мога швидше на дерево й ціляй добре!”

Він давав їй такі ясні перестороги, що здивувався, чому вона сумнівається про загрозливе положення. Замість вискочити на перше підхоже дерево, вона ще раз свиснула. Величезний червоногривий звір погнався густими кущами в сторону, звідки линули свисти. Страшна, велитенська, жорстока звірюка жене на дівчину й зараз одним ударом забє її.

Хвиля швидко й шумливо бігла верхами кущів наближаючись до Лізети, — аж нараз перед нею з'явився дик. Вона зжахнулася, кинулась убік, але зараз же пізна-

ла Пінистого.

“Пінистий! Пінистий! Ах, ти мій пестію!” закликала нараз Лізета. А страшливий звір здригнувся, наїжена щитина відразу прилягла до тіла, він захрунькав привітно, майже жалісно, й приступив до неї. Підняв свою морду і стиха, добряче, замуликав. Вона почухала його по морді, потерла рукою між очима, почухала чоло й голову. Він підвівся на задні ноги й опустив свої передні на вирване бервено. Хрунькав далі, немов чогось просив. Потім повернувся до неї і став своєю пяткою штуркати злегка її в ноги. Знову підступив до колоди і став туго тертися об неї. Накінець піднявся перед Лізетою, склав перед неї свої великі ратиці, щоб та помазала їх, як бувало, французьким ляком. І не відступився від своєї пані, доки та не задоволила його, то є — поки не почухала його по широкій, твердій спині. Сівши на вивернену колоду, Лізета чухала свого любимця, а Гил Біллі Бог сидів на вершку дерева й гукав в'одно:

“Стріляй! стріляй!! Стріляй, кажу, бо він зараз розідре тебе!”

“Стріляйте самі, якщо ви такі мудрі!” відрубала ображено схвильована Лізета. “Я мала б враження, що вбила товариша.

А Пінистий таксамо не вдіє мені ніякого лиха, як брат не заподієв би нічого злого своїй малій сестрі.”

Так успокоївсь дик-велитень, дякуючи великій дружбі дівчини. Він знов привітливо поштуркав носики її черевиків своїм рилом, підвів голову, захрунькав низько й тихо, обернувся й вільною ходою віддалився. Густі кущі розвернулись і назад згорнулись, ховаючи в собі лісового мешканця. Ще лиш хмиз потріскував, але з часом і той затих.

Того дня ніхто більше не бачив дика.

НОВА ЖЕРТВА

В кілька днів пізніше медвідь знову навідався до своєї “комори”, то є до сховку, в якому запорпав мізинця, найменше поросятко Срібнощитинниці, якого замучив дикий кіт. Так, медвідь прителепався до свого сховку біля потоку, де “призирив” його обід. Розпечатав “комору”, витягнув поросся, яке тепер було вже аж фіолетної барви, і став пирувати.

Наситившись цим гидким мясом, він поплівся лісом без мети. І ось доля поталанила йому.

Недалеко звідсіль навинулася череда свиней — молодник і його матір. Похід цього товариства, повний вітальности, руху, енергії; поросята вганяють кругом порушливої твердині, що їх хоронить і годує; вони бігають, бавляться, риють, хрунькають і поквікують. І так посува-

ються: матір напереді а молоді за нею.

Так молода череда наблизилася до броду шумливого потоку. Молоді не любили переходити броду, одначе стара пустилася вперед — зразу мілкою водою, потім глибшою. Посередині потоку було так глибоко, що льосі треба було майже плисти. Вона скоро перебралася на другий беріг. Поросята осталися на цім боці, бігали сюди й туди і квічали. Однак побачивши, що матір не думає вертатися, вони одно по одному пустилися на воду. Так усі вони пішли за мамою, крім найменшого, що побоялося води й осталося на цьому боці. Побачивши, що його братчики й сестрички далеко а мама ще далі, а воно тут осталося, мале почало страшено заводити.

Голосіння цього малого боягуза почув Когарський Бурмило. Старий громило розумів добре, як голосить поросся, коли стратить маму. Він поспішив туди, звідки розходилося голосіння.

Стара льоха чула, як на березі пищало її мале, одначе вона не звернула на нього уваги, бо вважала, що її молодник вже досить великий, щоб розуміти що то є послух і дисципліна.

Позістале поросся голосило щораз го-

лосніше. Нараз на чорнім березі піднялося щось велике, немов ураз виросло з того ж берега, з нього витягнулася велика чорна лапа з білими пазурями і — грянула малого по голові. Порося простягнулося й затихло. Чорна велика купа нагнулася й узяла в свої зуби забите порося.

Тепер Когарський Бурмило почвалав здовж берега, як кінь, женучи що-мога на його верх... Діставшись на нього, він пропав.

Увійшовши в ґущавину, знайшов вигідне місце, розложив свою жертву і став заїдати м'ясо, починаючи від найсмачніших частин. Так заїдаючи, він думав своїм малим умом: “Кінець-кінців таки непогане м'ясо гострощитинників. Ці сотворіння не такі то й небезпечні, як я колись думав. Ні, можна їх легко вбивати і їсти так, як і домашніх дурників.”

ПОРАЗКА ГИЛ БИЛЛІЯ

Коли Гил Биллі вернувся з полювання, його привітали останні три пси, яких він зіставив був дома. Та ці останні три пси були вже донічого, бо втратили навсе ловецьку відважність з тої причини, що на одних з останніх полювань на диків, один із них зістав дуже покалічений, а другим двом перестрах відобрав всякий ловецький хист. Тепер у цих трьох псів замилювання до ловів було холодне, як смерть. Гил Биллі бачив нераз, як ці пси, слідячи тропу диків і знайшовши її, переступали, йшли далі й — замість вести на кабанів, приводили свого пана до місця, де мали свої жилища ракуни.

Гил Біллі міг піти до свого сусіда, його конкурента, й позичити більш відповідних псів, але це було б занадто великим пониженням для Бога: в той спосіб він признався б свому конкурентові, що його пси донічого. Цього він не міг зобити, бо був занадто гордий на своє

мисливське ремесло. А який же то він мисливець, коли не має добрих хортів!

Гил Біллі Бог любив своє ремесло і, як мисливець, був справді завзятуший. Дотого був дужий, кріпкий і спритний та міг прекрасно висліджувати тропу диких звірів. Ото ж, як він дістав від Джека Прунтія нове запрошення, а з тим і опис спустошення Прунтієвих землеплодів і вдатку до того можливості одержання порядної винагороди за услугу, він відповів: "Заждіть, нехай упаде добрий дощ, тоді я їх висліджу. Я вам покажу, що Гил Біллі Бог може зробити!"

Так одного ранку, після першого зливного дощу зорганізовано памятну виправу на диків. В тій виправі взяли участь лиш Бог і Прунтій. Це мало бути не шумне полювання, як інші, однак воно мало покласти кінець череді диків. Батько не прихилився до просьб Лізети, котра благала його занехати погоню на диків, а замість того побудувати сильний тин кругом господарства. "Ну, не розбивайся. З його кливаків я дам для тебе зробити гарне брансоля й обкую його золотом та насаджу самоцвітами!" відповів батько, бажаючи хоч так потішити свою доню.

ДЕНЬ КАРИ

Зливний дощ загладив усі попередні сліди. На розмоклій, пухкій землі робилися тепер сліди свіжі й глибокі. Дощ змочив сухе листя, що прилипло до землі й уже не шелестіло, коли на нього ступити. Після такого дощу вправний ловець не потребує гончих псів.

Гил Биллі і Прунтій вирушили. В обох у руках набиті карабіни, які ціляють добре, майже несхиблюючи, бо ними орудують вправні цільці. Оба мисливці віком мало ріжнилися, одначе Прунтій не міг тримати з Богом у ході, бо той пускав кроки на ярд довгі.

На мочаровині стрільці завважили сліди, але то були сліди старі, ледви видні, бо їх загладив дощ. Мисливці пішли далі.

Обійшли багновище довкола, пішли

здовж малої відноги, потім попрямували горбками, і ще далі — аж дійшли до Когарського потоку. Тут Прунтій, задиханий і зіпрілий, задержався. Гил Биллі поспішив уперед і в віддалі однієї милі знайшов те, за чим шукав. Там були сліди малої череди гострощитинців. Він пішов за тими слідами. Внебавці відкрив тропу дика-велитня, якого сліди були на чотири цілі широкі.

“Гоп—го-о-оп!” крикнув Гил Биллі в сторону Прунтія. “Я вже маю його! За мною!” і Гил Биллі пруднувся вперед, не гямлючи про ніщо більше, лиш про ново-відкритий слід кабана.

Прунтій тягнувся ззаду, але йому було важко йти. Він сопів, дихтів, прів і при-оставав. Оклики, що їх посилав Гил Биллі в сторону Прунтія, губилися в дорозі й уже лиш коли-не-коли долітали до вух Лізетиного батька. Очевидячки Бог був далеко й простір між двома ловцями щораз більшав. Нарешті Прунтій не міг далі йти, тому сів на першу підхожу колоду, щоб віддихатись. .

Минуло чверть години. Він трохи віддихався й тепер почувався краще. Міг знов іти, та тепер не знав куди, бо не чув уже окликів Гил Биллія й тому не знав, де

той ловець може тепер знаходитися. Минуло ще чверть години. Прунтій піднявся з колоди й пішов шукати відповідного горбка на Когарській горі. Знайшовши такий горбок, він виліз на нього і знов сів.

Час далі плив. Минуло ще пів години, як ото в долині при віднозі, що вливається до Когарського потоку, Прунтій почув якісь тривожні гомони. Він поспішив туди.

Пройшовши частину дороги, він зупинився і став надслухувати. Тепер не чув нічого, крім цвірінькання лісових пташок. Але в цій хвилині його вуха прошиб пекельний вереск дикої свині. Він його розумів. То був зов на тривогу. Тільки той один алярмуючий зов пролунав лісом, вдарився об гори, покотився долиною потоку і знов настала тиша.

Прунтій ринув уперед так швидко, як тільки міг, і так же тихо й безшелесно. Він уже наближався до лісової поляни що простягнулася здовж берега Когарського потоку. Звідтіля чув шумир і гамір. Він видимо походив від боротьби двох звірів. У той глухий гамір коли-не-коли впліталися перестрашені зойки.

Прунтієм заволоділа лісова стихія. Він

забув про свої літа, про втому, про себе самого. Його, роками набутий хист мисливця, запанував над умом і серцем. Він біг, скакав, плигав, або раптом задержувався й надслухував, і знов ішов вперед, але так, як це робить пантера; піднімав ногу і клавав її перед себе лиш тоді, коли був цілком певний, що його стопа стає на певний ґрунт. То послинить палець, підійме його вгору й слідить напрям вітру; або підкине в повітря суху стебелінку й глядить, куди її пронесе легіт. Відповідно до того він змінює курс свого напрямку, так, щоб підійти до місця інтересного Чину незамітно, щоб його шелест або його дух не зрадив його звірям. Якщо вилізе з гущавини на прогалину, він скоро її проскакує й знову ховається...

Тепер Прунтій провірив свій кріс, стиснув його тугіше в долонях і шмигнув ув останню хащу, серед якої росло величезне похиле дерево. Він підійшов до дерева й виліз на його гладкий конар. З дерева побачив ось що:

Проти себе стояли два звірі, немов два герцівники, котрі лиш ожидали знаку секунданта, щоб почати свій герц.

Звірі ті були: Чорний медвідь — найбільший з найбільших; він стояв наполо-

вину висунений з гущавини — повернений до супротивника. Перед медведем, яких десять кроків оподалік, стояв дик — найбільший і найстрашливіший з роду гострощитинців, але менший від медведя й із довгим шрамом на щоці. Позаду дика, зараз при його боці, стояв другий гострощитинець — менший станом і ніжнішої будови та з меншими кливаками, — це була льоха. Ховаючись у кущах вільшини, суятилися поросята — це, видимо, дрібнята льохи. Прунтій зразу думав, що поросят є всього двоє-троє, але вневдовзі побачив, що їх було більше число — маленька череда вже собі підрослого молоднику. Цей молодник, за кожним найменшим порухом медведя, суятився і сквікував.

Медвідь висунув решту свого тіла з гущавини й виступивши на поляну, почав заходити попід куші на другу її окраїну, там, де ховався молодник. Одначе дик ступив рішуче проти медведя й загородив йому дальшу дорогу. Поросята заквичали й кинулись у другу сторону гущавини, забираючи з собою й одно порося, що кульгало.

Супротивники підступили до себе ближче. Знов стихло. Тільки коли-не-

коли рине з горла медведя дрібний, приглушений рокіт, щось як грюкіт грому на далеких горах, немов звіщаючи: "Я йду!"

А дик станув проти медведя, розправивши дужі ноги на широких ратицях. Його довга, руда грива на потилиці, на шиї й здовж хребта встала як дріт і це зробило його ще більшим. Він понизив свою пащу, очі закліпали й заіскрились зеленим вогнем, кливаки заблищали, щелепи заграли, а на устах виступила піна.

Малесенький порух одного і в тій же хвилині другого — і знов стоять проти себе як скамянілі, два невмолимі вороги, віч-на-віч, один готовий вдарити а другий відбити, або ж противно.

Хто годен зміркувати силу їхніх перелітаючих гадок? Медведя пре до бою помста й бажання добичі а також свідомість його численних побід над звірями. Дик же пригнав сюди на трівожний зов свого одноплемінника. Один той зов кидає дика в самозабуття й він бурею летить на рятунок свого племені. А тут склалася ще одна причина: Пригасавши на місце, звідки висланий був трівожний клич, він застав свого вікового ворога — Когарського Бурмила, що вбив його маму та й його братіків і сестриць. Тому тим-

більший бойовий вогонь запалав у серці Пінистого! Кожніський м'яз, кожніський нерв, кожніський елемент його істота загорів вогнем ненависти. Так він стоїть тут готовий до смертельного з'удару.

Велитенська сила, горда бута а також охота розправитися з менш сильним але безмежно впертим противником — стоїть напроти дика, як скеля; вона гуде, грюкоче і стоїть непорушно або підступає, але не подається взад.

Це Когарський Бурмило, а то Гострощитинець Пінистий.

Медвідь хитнувся вперед і став заходити колом, кругом одного куща, що виріс серед поляни. Чи він робив це на те, щоб ударити на Пінистого збоку, чи на те, щоб ускочити між молодник — речі не зміняло, бо великанський дик усе повертався чолом до медведя, все був напроти нього, все готовий, однаково страшний і завзятий, хоч стриманий, хоч знаючий силу противника й розуміючий важливість грози, яка стоїть перед його обличчям; він не сіпається, не лориваєсь, держиться в позиції, голова понизена, очі горять, шерсть наїжена — готовий!

Бурмило двигонувся в другий бік, переліз колоду, вже думав ударити й пере-

кинув одну лапу на бік дика. Тепер Пінистий скочив. Бурмило плигнув узад, дик задержався. Ще один вискок дика, безуспішний вискок, і медвідь двигонув. О, погана мордо, стережись! Це тобі не поросся, з яким ти зачепився!

“Бах! пах! бах!” — роздалися глухі удари медвежих тяжких п'ястуків, а за тим вийшло стільки ж глибоких коротких стогонів звірячих. Але дик не захитався, лиш у той же мент ринув на ворога і — шрр! шрр! шрр! шаркнув своїми кинджалами долини вгору — раз, другий і третій! Оба борці розскочились. На дикові виступили широкі синяки від тяжезних ударів медвежих, а з медведя стікала кров із трьох довгих стрічок. Глибокий стогін або тяжкий віддих котився з грудей борців; але збиті докупи, зараз позаду, молоді поросята пищали хором з перестрашу і гніву й майже заглушували важкі стогони герцівників.

Це однак був тільки вступ, жахливий і кровавий, але тільки вступ. А тепер вони ринули на себе вже до дійсного, смертельного бою...

Наблизившись раз до себе, вони тепер метаються, як два супротивні вихорі. Дик мусить удержатись на ногах, бо

коли ні, так пропав. Медвідь же мусить повалити дика, а тоді обхопити його в свої смертельні обійми передніми лапами, а задніми розпанэхати йому живіт і вигребти утробу.

Приступ божевільної скаженини опанував їх обох.

Когарський Бурмило став стратегічно вдаряти на ворога. То звідсіль заскочить, то звідтіль наринє. А дик усе проти нього, все готовий і такий же страшний і небезпечний. І знову зударилсь. Медвідь піднявся й поваливсь на дика, маючи на меті звалити його на землю своєю вдаряючою вагою. І той із розгоном гепнув собою згори на дика. Одначе дик був дужчий, як медвідь думав. Черк! черк! черк!—різнули гострі ножі по медвежім животі. Той відскочив, звинувся і скорчився від лєкучого болю.

Знову двигонувсь медвідь на дика. Тепер він кидавсь ще жорстокіше й ще швидше. Але дик знов і знову відбив медвежі випади. Чи не подужати Бурмилові цього молодого кабана? “Гуп! луп! луп!” роздалися глухі удари пєстуків і зараз потім — шррр!” шаркнули кинджали й роздерли кудлатий кожух на грубій медвежій лапі. Збоку лежало кілька ви-

вернених дерев і медвідь вискочив на один виверт, щоб уникнути різуна. Він певно думав обмежитись тепер тільки до оборони. Та дик почав нетерпеливитись. Він зарикав короткими бойовими риками, забіг з одного боку, забіг із другого, а далі — гоп! — вискочив на колоду і станув перед Бурмилом.

Медвідь може добре битися й на дереві, але для дика це непевний ґрунт. Вороги знову станули проти себе. Медвідь двигнувся на дика цілою своєю силою. “Шррр! шррр!” різнула пара гострих ножів і на медвежій животі простягнулися довгі кроваві стяжки. Однак медвідь тут узяв перевагу. Бій почав зрівноважуватись а далі перехилюватись на сторону Бурмила. Медвідь напер на Пінистого, п'ястуки грянули по голові, по спині, по крижах. Захитався дик і застогнав, а медвідь звівся, щоб кінчати діло.

“Черк! черк! черк! черк!” — це вискочила на колоду льоха і стала рубати медведя ззаду. Її кливаки короткі, але не менш гострі і серце Срібнощитинниці не менш люте. Медвідь звівся і блискавкою повернувся до Срібнощитинниці, але та в цій же хвилині вхопила його задню лапу в свої щелепи і кістки довгопалької стопи

захрूपостили. Тепер Пінистий визволившись від ударів медведя, ринув на нього. Він ризонув його здовж спиною здолини вгору, зачепив зубами й потягнув. На спині медведя зявилася червона рана — одна, друга — й повисли обірвані флейтухи мяса. Медвідь спустився на всі чотири. О, який буревій лісовий піднявся, яка счинилась битва! Кинджали розрізують тіло, а зуби виривають живе мясо, глибокі стогони викочуються з горла і гуркотять як коловяні галки по нерівній камяній дорозі; виривається напівпридушений рик, хилиться ослабаюча спина, прискає кров і червониться діл. Остання спроба медвідь піднявся, щоб утекти від смерти, але тут же — черк! черк! черк! Він зарув із болю, але треба рятуватись! Зсунувся медвідь з колоди й побіг у сторону, де стояло дерево, щоб на ньому знайти своє спасіння. Та як той лиш зачав спинатися, двоє диків зловили його ззаду і стягнули на землю. Впало могутне тіло лісового велитня. Облітає вовнисте футро, відриваються кусні мяса, прискає кров, біліють обголені ребра. А зуби пари диків працюють далі, поряють живіт і висотують із нього кишки. Вривається стогін, завмирають голосіння, ги-

не хрипіння: мимовільні здрігання мускулів лісового велитня в спокоюються також. А дики ще не кінчають роботи: Друть вовнисту шкуру на ганчірки, розривають мясо на кусні, а все те замішується у власній заболоченій крові.

А Прунтій глядить на дію, як той, у кого немає рахунку ні в часі ані в просторі, й у кого немає іншої думки, крім цієї: в цій боротьбі він сам бере участь. Він слідить боротьбу дика і його остаточну побіду й почуває, що побіда Пінистого є його побідою. Він покохав його тепер! Справді, він покохав його так, як чоловік великої сили кохає відважного й завзятого лицаря. Він бачить кінець бою й бачить як жорстокий звір скоро приходить до себе, як охолоджується, як заспокоюється. Бачить, як поросята виходять тепер з кущів, як боязко наближуються до розшарпаної звірюки, як підривають безладну купу, як обнюхують, схапують у зуби й термосять її, а коли в тій купі щось ніби ворухнеться — вони в млі ока розлітаються.

Прунтій поглянув на предмет, що держав у своїх руках, — довгий, блискучий, смертоносний предмет, що був готовий дихнути смертю за легким торкненням

курка. У його серці заворушилась іскорка сорому, яка скоро розгорілася. “Він вирятував мою дитину від смерти, а я ось як загадав віддячитись йому!”

Перед Прунтієм розгорнувся образ, на яким було розмальоване оповідання з того дня, коли Лізета, те єдине на землі істиво, яке він кохав, находилася в обличчі смерти тарахкавця. Велично й пишно розстелилася перед ним картина Лізетиного оповідання й вона розворушила його так, як того памятного дня.

“Ну, що я? що я? Лізета добре каже: треба обгородити город і так забезпечити його від спустошення!”

В чоловіці заговорила людяність. Він, повний радісних почувань у своїм серці, закликав: “Гей! гей! Що за бій! що за бій! Яка кипуча битва! Та це були найкращі змаги, які я коли бачив! Гей, як вони рубали, як різали, як роздирали! Забити його? А-гій! Та нехай він бує й гуляє по цих лісах та очеретах аж доки старість не присніжить його, аж доки сама кров не застигне в жилах!”

Льоха хрунькнула привітливо й зібрала свою череду. Молоді, одно за одним, котилися за старою, забувши про страш-

ливу сцену; кривеньке порося покуляло за ними останнє. І аж тепер, останній зі всіх, подався за чередою бадьорий дик. На його тілі було багато глибоких ран, які залишаться на все його життя, хоч сила його не прищербилась. Відходячи за своїм племенем, він зупинився ще раз і поглянув у сторону, де лежала безладна купа розбитої жертви: Пінистий підняв гордовито своє головище й ступив за чередою.

Висока зелена папороть безшелесно розгорнулася і знов загорнулася. Занавіса тихо спустилася, дія скінчилась.

Лиш високо в повітрі шуляють шуліки, бо чують побоевище; а де побоевище, там для шулік пир.

$$\begin{array}{r} 450 \\ 1000 \\ \hline 450 \\ 0000 \\ \hline 4500 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 450 \\ 010 \\ \hline 450 \\ 050 \\ \hline 450 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 45 \\ 010 \\ \hline 45 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 100 \\ 000 \\ \hline 100 \\ 000 \\ \hline 100 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 10 \\ 105 \\ \hline 105 \\ 000 \\ \hline 105 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 405 \\ 405 \\ \hline 810 \\ 50 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 40 \\ 95 \\ \hline 495 \end{array}$$

Handwritten scribbles and numbers at the bottom left of the page.

